

45 lågenergilampor tillsammans gör "The aware chandelier", som inte drar mycket mer energi än en 100 watts vanlig glödlampa. Design: Karin Elmberger och Looove Broms.

Att producera hållbar design och samtidigt mätta suget efter nya prylar är en svår ekvation. Ansvar för framtiden vilar tungt på formgivarnas axlar. Lotta Jonson beskriver den högaktuella debatten och inleder vår serie om hållbar formgivning.

Tiden är mogen för miljövänlig design

VARJE ÅRFLYTAR 60 miljoner kineser från landsbygden in till städerna. Urbaniseringen och energislöseriet är det hållbara samhällets största fiende, men självklart har kineserna samma rätt som vi att köra bensindrivna bilar. Hållbar design är en fråga om global rättvisa. Är det rimligt att fem procent av världens befolkning bosatt i USA använder 30 procent av hela världens energiuttag? Det mesta ser nattsvart ut med fabriksutsläpp, växthuseffekt, sinande råvarukällor. Och så länge det går att tjäna pengar på det icke miljövänliga kommer knappast ett genombrott för något annat.

Men varningsklockor har ringit inom designområdet ända sen 1971 då Victor Papaneks bok "Design for a Real World" kom ut. Då stämplades den som vänsterlitteratur och viftades bort som "bara" politik. Nu är Papanek högaktuell, bland annat för designteoretikern Simonetta Carbonaro, knuten till Högskolan i Borås.

CARBONARO NÄRMAR SIG miljöfrågan med ett filosofiskt perspektiv. Under de senaste decennierna har postmodernismens skeptiskt ironiska hållning överskuggat allt, menar hon. Nu måste vi bli mer optimistiska. Först då kan vi förändra vår kultur så att vi tar hänsyn till djupare mänskliga värden.

–Vi borde damma av modernismens mer idealistiska synsätt för att klara av de stora omställning-

arna. Vi måste radikalt ändra attityden till allt konsumerande. Det västerländska sättet att leva är en illusion. Marknadsförare ser människor som målgrupper i stället för att tala om verkliga behov. Analysera samhället i stället för marknaden!

Sara Lönnroth, konsult på MO:DE ("mötesplatsen" för mode och design), talar mindre teoretiskt:

–För tio år sedan handlade miljöintresset om rotfruktssoppa och kläder som såg ut som potatissäckar. Då var det något övergående. Nu råder en mer hållbar hållbarhetstrend och vi behöver inte avstå; man kan förstärka sin personlighet med hållbar design.

Det där med "förstärka sin personlighet" låter misstänkt trendriktigt. Fast tiden tycks faktiskt mogen för mer miljömedveten de-

sign. Tjugo procent av oss vill enligt undersökningar ha garanterat miljövänligt producerade föremål och är beredda att betala för det – även om det innebär ändrade vanor.

–Design är inte bara färg och form, något som man lägger till på slutet. Designprocessen måste börja tidigt, alla humanistiska värden måste in i den. Tekniken har styrt alltför mycket, men nu börjar vi se mer till människors behov, säger Anna Kamjou på No Picnic, en av många designbyråer i landet.

PÅ SENARE ÅR har designbegreppet vidgats till att också gälla idéer om hur olika samhällstjänster ska utformas. Designern är den som kan se helheten och vara bryggan mellan den vanliga människan och industrin. Uppgiften är viktig; vad som är miljövänlig design

syns nämligen inte så lätt. Tillverkningskedjorna är ofta invecklade med många parametrar som är beroende av varandra och svåra att påverka. En miljövinst i ena änden kan gå förlorad i den andra.

Än så länge är det inte heller logiskt så att den produkt som håller längst är mest miljövänlig. I den svenska bilparken finns exempelvis många gamla fordon i bra skick. Därför har miljöbilarna svårare att slå igenom.

–En "transparent" prislapp, som redovisar kostnader för transport, material, energi, utveckling, löner och miljöpåverkan, kunde hjälpa folk att välja rätt, menar Anna Kamjou.

Förpackningsindustrin får många miljövänner att ser rött, den har blivit symbol för både nedskräpning och slöseri. Men Christer Ericson, Svensk

Industridesign i Sundsvall, påpekar att hälften av all livsmedelsproduktion i världen skadas på grund av dåligt emballage. Det öppnar för en gigantisk designutmaning.

ATT TA REDA PÅ ALLT som händer ett föremål från tillverkning till destruktion – att göra en livscykelanalys – är nödvändigt för den som vill formge mer hållbart. Samt att sträva mot lägre energiförbrukning och mindre mängd tillverkningsmaterial. Däremot är naturmaterial inte alltid bättre än konstmaterial.

–Ett problem är att det nästan bara finns hotbilder av framtiden, inget spännande scenario av ett 'hållbart samhälle', hävdar Marcus Jahnke, designer på O2Nordic, som jobbar med hållbar utveckling.

–Formgivarna borde visualisera idéer och formge med mer humor. Jag vill se "ekonometrar" i bil, som visar grönt när man kör snällt. Jag vill ha en mobil som går på dagsljus och en fjärrkontroll man vevar upp. Egentligen borde bara produkter som fungerar som varelser i ekosystemet få tillverkas!

"Orcelle" är ett exempel på optimistiskt nytänkande. Inför Expo 2005 i Japan anlätades No Picnic för att ta fram idéer till ett nytt transportfartyg. "Orcelle" drivs av sol, vind och vatten – alltså helt utan olja. Däckets solpaneler kan också användas som segel och del-finliknande fenor tar vara på havets vågenergi. Vad som blir verklighet av alla idéer är svårt att säga. Unga gefer som på en konceptbil plockas vissa delar upp nästan omedelbart, andra kanske aldrig realiserar.

Dennis Pamlin, klimathandläggare på WWF, menar att många formgivare är stora svikare:

–De designar prylar som människor i tredje världen aldrig får en chans använda. Och slår ifrån sig med att säga: "Jag designade bara ratten!" trots att de delar ansvaret för hela bilen.

FAST LYXPRODUKTER behöver inte vara miljöfarliga, invänder Urban Ahlgren, industridesigner på No Picnic.

–Somliga ekologiskt fulländade föremål är inte första hand avsedda att vara det. Och grejer som ser "hemvårdna" ut kan vara nog så dåliga för miljön.

Där står vi nu. Fastlåsta i strukturerna. Men vad skulle hända om formgivare sade nej till alla uppdrag som tär på naturresurserna, intresserade sig mer för tredje världen och tog fram produkter som LifeStraw – sugröret som renar vatten? Eller om vi konsumenter bara köpte garanterat ekologiskt och åkte på cykelsemester i stället för att flyga till Thailand. Om politikerna vågade ta fler obehagliga beslut och vågade spela dubbelt; propagera för miljövänlighet men samtidigt agera i motsatt riktning. Eller om företaget slutade att göra som den välkända vitvarujätten; presentera "freonfria, energisnåla" kylskåp den ena dagen och den andra en totalöverdimensionerad köksserie, tillsammans med en stylad vit/orange dammsug i nummerad upplaga.

Vem tar första steget? Vi sitter alla på samma jord.

LOTTA JONSON
form@dn.se

"Life straw" renar smutsigt vatten. Design: Torben Vestergaard Frandsen, Rob Fleuren, Moshe Frommer.

"The flower lamp" slår ut när man spar energi. Design: Front tillsammans med Göran Nordahl.

"The aware laundry lamp", lampa och torkställning. Design: Karin Ehrnberger och Looove Broms.

Straff eller uppmuntran? Viktig fråga i arbetet för ett hållbart samhälle.

VAD SÅGS OM EN RADIO som brusar om man använder för mycket el? Eller en lampa som slår ut som en blomma när man sparar energi?

– Vad är bästa sättet att få människor mer miljömedvetna, belöna dem som sparar eller bestraffa slöseri? Jag tvekar, säger Sara Ilstedt Hjelm, designforskare på Svid, som nog ändå håller på uppmuntran.

Tillsammans med bland andra Interactive Institute och Energimyndigheten har hon varit engagerad i två projekt, Static! och Aware. Att komma till rätta med energislöseriet är en av de absolut viktigaste knäckfrågorna för att rädda miljön. Här kan nya designlösningar vara avgörande.

Static!-projektet handlade om

att visualisera energianvändning. Sladden "Power aware cord", som nog snart finns i produktion, lyser med olika intensitet beroende på elförbrukningen. Elementet av glödlampor har en poetisk dimension. Människor tänder ofta lampor för att skapa stämning men även för att få lite värme. Så varför inte kombinera detta i en möbel?

SYFTET VAR DOCK INTE i första hand att ta fram prylar utan att få folk att tänka i andra banor. Att utforska energin som designmaterial och sedan göra energiflödet synligt. I stället för återanvändbarhet var det beteenden som studerades.

– All designforskning måste vara

tvärvetenskaplig, understryker Sara Ilstedt Hjelm.

–Men förhållandevis lite forskningspengar inom energiområdet går till design. Vi fick 3 miljoner till Static! av Energimyndigheten, vars totala forskningsbudget ligger på 800 miljoner kronor om året.

AWARE-PROJEKTET PÅGÅR fortfarande och är en fortsättning på Static!. Också här är personer med olika kompetenser inblandade: tekniker, beteendeforskare, konstnärer med flera. I en inledande fas gjordes intervjuer med besök i människors hem. Några intressanta idéer valdes sedan ut. Tvättilampan är en.

–Mycket energi sparas om man slutar torktumla och hänger tvätten i stället. Så vi gjorde en tvättilampa som man kan hänga tvätt runt men som också tar vara på människors önskan att skapa stämning.

"Element", både lyser och värmer. Design: Anton Gustafsson och Magnus Gyllensvärd.

Biltransportfartyget "Orcelle" ska drivas med hjälp av sol, vind och vatten. Design: No Picnic i samarbete med Wallenius Wilhelmsen Logistics.

Långsiktig utveckling. Det gäller att tänka utanför gamla ramar.

– **KORTSIKTIGT EKONOMISKT** tänkande råder inom alla politiska system. Men om man utgår från långsiktighet blir förutsättningarna helt andra. Hållbar design innebär ett annorlunda sätt att tänka.

Det säger Olof Kolte, formgivare med studio i Malmö och lektor på industridesignutbildningen vid LTH i Lund. Där leder han kurser inriktade på hållbar utveckling.

Att tänka miljömässigt sägs numera ingå i utbildningen på alla designskolor. Men Kolte tycker inte att det räcker, under hans

ledning koncentrerar sig studenterna i åtta veckor på enbart hållbar design.

SENASTE HÅLLBARHETSKURSEN på LTH handlade om förändring av ett modernt skogs- och jordbruk, Högsta Kristinehof i Skåne, med syfte att komma bort från användningen av fossila bränslen.

–Samhället sitter fast i en räv-sax i beroendet av fossila bränslen. 97 procent av alla transporter drivs med dem och framställning av konstgödsel och bekämpningsmedel är baserade på dem.

Olof Kolte berättar att studenterna gav förslag på nya redskap och elektrifierade transportlösningar, skogsbruk som tillåter odling av blandskog och hur man kan få folk i städerna att vilja bo på landet.

–Det går att komma utanför tidigare givna ramar, om man bestämmer sig.

ENLIGT KOLTE HAR DET ökande intresset för hållbar utveckling kommit från studenterna själva och det gör honom lite mindre dystert inför framtiden. Han anser dock att designer inte ensamma kan förändra världen. Kolte vill se fler gränsöverskridande samarbeten mellan blivande ingenjörer, sociologer, ekonomer och formgivare.

–Designerns arbetsprocess inne-

En annan idé att jobba vidare med är "kristallkronan" av lågenergislampa. Fyrtiofem stycken drar tillsammans inte mycket mer energi än en 100-wattsampa.

–Energisparandet måste bli naturligt i vardagen. Om det är enkelt och självklart att leva hållbart behövs ju varken straff, belöning eller uppmuntran, tror Sara Ilstedt Hjelm.

LOTTA JONSON

"Power aware cord" avslöjar energianvändningen. Design: Anton Gustafsson och Magnus Gyllensvärd.

bär ett förutsättningslöst sökande efter lösningar. Det är ett bra verktyg som man mycket väl kan introducera i andra utbildningar.

DÄRFÖR ÄR DET DJUPT olyckligt att universitet och högskolor gör sig beroende av extern finansiering, tycker Kolte. För hur samhällskritisk kan undervisningen vara utan protester från bidragsgivarna? Att propagera för ett hållbart samhälle uppfattas ju ofta som att säga nej till all konsumtion. För designer är det också problematiskt att vissa uppdragsgivare är mindre nogräknade miljömässigt.

–Det går ju bara att förändra så mycket eller lite att inte "samarbetet" förstörs, suckar Olof Kolte.

LOTTA JONSON